

УДК 378.147:37.012

БАЛАКІРЄВА Вікторія Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогічних технологій початкової освіти
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д Ушинського»
e-mail: torri.kosenko@gmail.com

КОНТЕКСТНИЙ ПІДХІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Діяльність вищих навчальних закладів, перебуває сьогодні у стані докорінного реформування, що має на меті створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір. Відповідно до вимог Болонського процесу висувуються нові пріоритети для висококваліфікованих фахівців: конкурентоспроможність, уміння працювати в команді, спроможність приймати рішення та готовність нести відповідальність за його результати. Вищі навчальні заклади повинні готувати фахівців з фундаментальними знаннями як з професійних дисциплін, так і з англійської мови. Вони повинні бути готовими до сучасних умов ринку праці. Становлення висококласного професіонала на сьогодні вимагає активного залучення всієї системи професійної підготовки з перших днів навчальної діяльності студентів. У якості основного орієнтира при підготовці фахівців повинна виступати модель професійної діяльності фахівця, що передбачає моделювання освітнього середовища, максимально наближеного за формою і змістом до професійної діяльності.

У світлі зазначених суперечностей й проблем та необхідних сьогодні реформаторських перетворень особливого значення набуває підвищення якості професійної педагогічної освіти, розроблення шляхів спрямування змісту психолого-педагогічних дисциплін на формування у випускників цілісного уявлення про сутність та структуру педагогічної діяльності, її функції у вихованні молодого покоління. Вважаємо, що серед таких шляхів чільне місце належить застосуванню контекстного підходу в навчанні майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання контекстного підходу у навчанні знайшли відображення у працях вітчизняних науковців А. Вербицького (загальні аспекти контекстного підходу), М. Ільязової (ситуаційно-контекстний підхід до навчання студентів вищих навчальних закладів),

Н. Бакшаєвої (питання соціально-психологічного контексту), В. Гладішева (контекстний підхід до вивчення зарубіжної літератури), А. Картьожнікової (використання контекстного підходу до навчання математики), О. Тумашевої (контекст у підготовці майбутніх вчителів математики), М. Тиріної (контекстний підхід у підготовці кадрів дошкільних установ), Ж. Холодова, В. Кузнєцова (контекстне навчання в умовах педагогічної практики в школі) та іноземних фахівців.

Проблему професійної підготовки у контекстному підході досліджують вітчизняні науковці: Г. Барська, Н. Грицай, Н. Гузій, Н. Дем'яненко, В. Іщук, С. Кожушко, А. Мельник, С. Скворцова, О. Ткаченко, Є. Ширшов, О. Чурбанова та ін. Теоретичні та практичні аспекти впровадження контекстного підходу в процес підготовки майбутніх педагогів стали предметом дисертаційних досліджень науковців Л. Коваль, Л. Костельної, В. Коткова, І. Марчук, Т. Сидоренко та ін. Процес практичного впровадження інноваційної технології у систему підготовки майбутніх вчителів у рефлексивно-контекстному освітньому середовищі вишу розкрито у працях В. Желанової, І. Демченко (щодо підготовки вчителя початкової школи); Н. Грицай (біології); А. Самсонової (іноземної мови); О. Іваницького (фізики); Ю. Лопушанської (студентів соціологів); А. Кузьминського, Н. Тарасенкової, І. Акуленко (математики); дослідження психологічних основ контекстного навчання (Т. Дубовицька, Н. Жукова); діяльнісний підхід до соціального та індивідуального розвитку особистості майбутнього фахівця в контекстному навчанні (Ю. Верхова, Л. Петренко, І. Тиханкіна); аналіз системи навчальної взаємодії та спілкування студентів у контекстному навчанні (Т. Лененко, Л. Пертиченко); дослідження провідних організаційних форм контекстного навчання (Е. Андрєєва, Н. Борисова, В. Вербицький, К. Гамбург, О. Ларіонова, О. Чурбанова); дослідження процесу впровадження контекстного підходу в систему фахової підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (Н. Борисова, О. Григоренко, О. Ларіонова, М. Макаренко,

Ю. Маслова, О. Самсонова, Н. Сахарова, О. Трунова, А. Федорова, К. Шапошніков). Контекстний підхід поширений у підготовці майбутніх учителів у Західній Європі, на чому наголошують дослідники з зазначеної проблеми О. Локшина, А. Малихін та ін.

Мета статті. Обґрунтувати контекстний підхід підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення поняття «контекстне навчання» розглянемо значення поняття «контекст». У мовознавстві і логіці під контекстом розуміють «відносно закінчений у смисловому плані уривок тексту чи промови, в якому виявляється сенс і значення слів або пропозицій, які входять до нього як лінгвістичне оточення певної мовної одиниці. Контекст також може визначатися як система внутрішніх і зовнішніх умов життя і діяльності людини, які впливають на сприйняття, розуміння і перетворення ним конкретної ситуації, надаючи сенс і значення їй як цілому і його окремих компонентів.

За визначенням А. Вербицького, автора концепції контекстне навчання – це форма активного навчання, призначена для застосування у вищій школі, орієнтована на професійну підготовку студентів і реалізована за допомогою системного використання професійного контексту, поступове насичення навчального процесу елементами професійної діяльності [1]. Концепція контекстного навчання розроблена А. Вербицьким у 1991 році. Контекстне навчання спирається на теорію діяльності (Л. Виготського) [3], відповідно до якої, засвоєння соціального досвіду здійснюється у результаті активної, пристрасної діяльності суб'єкта. У ньому розрізняють такі принципи:

- психолого-педагогічного забезпечення включення студента у навчальну діяльність;
- послідовного моделювання у навчальній діяльності студентів цілісного змісту, форм та умов професійної діяльності спеціалістів;
- проблемності змісту навчання і процесу його розгортання у навчальному процесі;
- адекватності форм організації навчальної діяльності студентів цілям і змісту освіти;
- головній ролі спільної діяльності, міжособистісної взаємодії та діалогічного спілкування суб'єктів освітнього процесу (викладача та студентів, студентів між собою);
- методичної обґрунтованості поєднання нових та традиційних педагогічних технологій;
- врахування індивідуально-психологічних особливостей та кроскультурних (сімейних, національних, релігійних, географічних та ін.) контекстів кожного студента.

Відповідно до контекстного підходу в

освіті (А. Вербицький), процес і зміст професійної освіти повинні виходити з головної мети – підготовки висококваліфікованого фахівця. Таким чином, контекстний підхід у навчанні представляє собою підхід до проектування педагогічних систем та реалізації освітнього процесу, в якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знакових засобів накладено на канву цієї діяльності. У теорії контекстного навчання поняття «контекст» виступає змістоутворюючою категорією, а створення в освітньому процесі різноманітних контекстів життя і професійної діяльності забезпечує особистісне включення студента у процеси пізнання, оволодіння майбутньою професійною діяльністю. Таким чином, основною одиницею змісту контекстного навчання є не блок інформації, а система у всій її предметній та соціальній неоднозначності і суперечливості [2].

Для досягнення цілей формування особистості висококваліфікованого фахівця у вищому навчальному закладі необхідно навчання, що забезпечує трансформацію пізнавальної у професійну діяльність з відповідною зміною потреб, мотивів, цілей та результатів. На відміну від студента у традиційному навчанні фахівцем у професійній діяльності спочатку здійснюється аналіз ситуації, обстановки, потім постановка задачі, її рішення і доказ істинності рішення. Дана схема дій майбутнього фахівця служить узагальненою моделлю пізнавальної діяльності студента в активному навчанні контекстного типу. Відомо, що частина студентів вступає до вищого навчального закладу з нейтральним та навіть негативним ставленням до професійної діяльності, яке може зберегтися до закінчення університету. Первісне позитивне ставлення до професії в процесі навчання може змінитися на нейтральне і навіть негативне. У зв'язку з цим, зміст і процес навчання повинні забезпечити не тільки предметну і соціальну підготовку майбутнього фахівця, а й розвивати професійну мотивацію. Однією з умов цього, за А. Вербицьким, є включення в навчальний процес різних елементів майбутньої професійної діяльності, яке може бути реалізоване в ході контекстного підходу у професійному навчанні. Включення елементів майбутньої діяльності також відбувається і на заняттях з професійної англійської мови, що є також важливим [1].

Для вчителя початкових класів дуже важливі старанність і терпіння, але не менш важливо вміти аналізувати і брати на себе відповідальність за прийняті рішення, на

заняттях доречно використовувати ділові, імітаційні, дидактичні ігри, максимально наближені до реальних ситуацій, в яких студент має проаналізувати ситуацію і обґрунтувати свій вибір. Щоб досягти успіху у майбутній професії вчитель початкової ланки повинен емоційно викладати матеріал, публічно виступати з отриманими емпіричними даними.

У контекстному підході розрізняють такі принципи: принцип активності особистості; проблемності; єдності навчання і виховання; послідовного моделювання у формах навчальної діяльності слухачів змісту та умов професійної діяльності фахівців та ін. Особлива увага звертається на реалізацію поступового, поетапного переходу студентів до базових форм діяльності більш високого рангу: від навчальної діяльності академічного типу до квазіпрофесійної діяльності (ділові та дидактичні ігри) і, потім, до навчально-професійної діяльності (практики, стажування).

Викладання загальноосвітніх дисциплін пропонується трактувати в контексті професійної діяльності, відходячи в цьому від академічного викладу наукового матеріалу. В якості засобів реалізації теоретичних підходів у контекстному навчанні пропонується в повному обсязі використовувати методи активного навчання (у трактуванні А. Вербицького – методи контекстного навчання). Разом з тим зазначається, що необхідно комплексно підходити до використання різних форм, методів і засобів активного навчання в органічному поєднанні з традиційними методами.

Методологія контекстного підходу складається з трьох базових форм діяльності: навчальна діяльність з провідною роллю лекцій і практичних занять; квазіпрофесійна, яка втілюється в іграх, спецкурсах; навчально-професійна (науково-дослідна робота студентів, технологічна практика, дипломне та курсове проектування). Побудова навчального процесу на базі технології контекстного навчання дозволяє максимально наблизити зміст і процес навчальної діяльності студентів до їх майбутньої професії. У різноманітних формах навчальної діяльності поступово як би промальовується зміст майбутньої спеціальності, що дозволяє ефективно здійснювати загальний та професійний розвиток майбутніх випускників. Цим формам відповідають три базові моделі навчання – семіотична, імітаційна та соціальна.

Для нашої розвідки важливим є розкриття змісту квазіпрофесійної діяльності студентів та відповідних їй моделей навчання. Квазіпрофесійна діяльність названа так, оскільки їй притаманні риси як власне

навчальної, так і майбутньої професійної діяльності (діяльність посередник). У формі квазіпрофесійної діяльності в студентській аудиторії і на мові навчальної інформації моделюються умови, зміст і динаміка виробничого процесу відносини зайнятих в ньому людей. Квазіпрофесійна діяльність цілком узгоджується із змістовим та мотиваційним компонентами науково-методичної моделі підготовки майбутнього вчителя історії та суспільствознавства.

Змістовий складник моделі передбачає формування когнітивної та операційно-процесуальної складових діяльності майбутнього спеціаліста. Когнітивна складова спрямована на опанування змістом суспільних дисциплін, завданнями стратегії і тактики їхнього викладання у загальноосвітніх навчальних закладах, усвідомлення сутності педагогічної взаємодії з учнями та способів її організації. Операційно-процесуальна складова передбачає оволодіння певною сукупністю вмій і навичок реалізації навчально-пізнавальної діяльності на уроках.

Крім того суб'єктивне «проживання» студентами (псевдо) професійного досвіду через вирішення проблемних ситуацій сприяють розвитку професійної мотивації, яка на думку дослідниці Н. Бакшаєвої «не формується, якщо в процесі діяльності не представлені елементи майбутньої професійної діяльності, її контекст» [2, с. 88]. Дослідники проблеми визначають лекції формою навчальних занять, на яких можна розгортатися квазіпрофесійна діяльність, визначаючи такими лекції інформаційні, проблемні, лекції удвох, лекції прес-конференції.

У дослідженнях А. Вербицького квазіпрофесійно діяльнісною є «лекція вдвох», яка проводиться у сув'язі зі студентом, який виявив бажання участі. Перед тим, як запропонувати їй студентам, доцільно сказати, що вона моделює алгоритм підготовки шкільної лекції типу «лекція з допомогою учнів» [1, с. 84]. Підготовка до лекції починається з оголошення теми, та пропозиції до учнів взяти участь у структуруванні її змісту, визначенні плану. Далі вчитель пропонує учням (учневі) підготувати певне питання. З учнями спільно виробляються умови зворотного зв'язку та умови корекції засвоєного.

Слід зауважити, що контекстний підхід широко використовується в усіх навчальних закладах національної системи професійної освіти – професійно-технічних, технікумах, коледжах, а не тільки у вищій школі (університетах, академіях, інститутах тощо). Уважаємо, що практичні заняття з методичних дисциплін в умовах контекстного підходу

підготовки майбутніх учителів до трудової діяльності молодших школярів мають виступати у формі:

1. Методичної майстерні, спрямованої на розвиток методичного мислення студентів через вирішення проблемних професійно-методичних задач в умовах змодельованих педагогічних ситуацій.

2. Занять-тренінгів, як форми інтерактивного навчання, мета якого розвиток компетентності, міжособистісної та професійної поведінки в спілкуванні.

3. Методичного театру, метою діяльності якого є пошук, апробація, адаптація, розвиток і розповсюдження нових технологій навчання фахових дисциплін.

4. Такі заняття дають можливість розглядати педагогічну теорію не як усталене знання, а як інтелектуальний процес, що веде до особистісного відкриття майбутнім учителем початкової школи головних законів та закономірностей педагогічного процесу, відтак, уможлиблює критично вивчати, удосконалювати та експериментально використовувати нові педагогічні ідеї та практику.

Зразком квазіпрофесійної діяльності є участь студентів у соціальних, дослідницьких, творчих проектах, як форми індивідуального навчально-дослідного завдання, прикріплення студентів до кафедральних проектів, педагогічні проекти на виробничій практиці.

Контекстний підхід передбачає послідовне моделювання у різноманітних формах навчальної діяльності студентів предметно-технологічної (предметний контекст) та соціальної (соціальний контекст) складових професійної діяльності. Відтворення соціального та предметного контекстів у процесі підготовки майбутніх учителів пов'язано із упровадженням у процес їхнього навчання просторово-часового контексту «минуле (теоретичні ідеї та практичний досвід) – сучасне (навчальна діяльність) – майбутнє (професійна педагогічна діяльність)».

У процесі контекстного навчання за допомогою всієї системи форм, методів й засобів навчання, традиційних й нових, у навчальній діяльності студентів послідовно моделюється предметний й соціальний зміст їхньої майбутньої професії. Тож контекстне навчання – це форма активного навчання, призначена для впровадження у вищій школі, орієнтована на професійну підготовку студентів і реалізована за допомогою системного використання професійного контексту, поступового насичення навчального процесу елементами професійної діяльності.

Уважаємо, що суть процесу перетворення навчальної діяльності майбутніх учителів при застосуванні контекстного підходу полягає у

насиченні змісту їхньої підготовки темами, проблемами, питаннями, здатними сприяти засвоєнню студентами таких загальноосвітніх та педагогічних знань та вмій, які віддзеркалюють сучасні теорії, концепції, закономірності, принципи, форми та методи організації навчально-виховного процесу й сприяють формуванню в студентів когнітивної готовності й здатності до виконання професійно-педагогічних завдань у відповідності до загальної мети їхньої професійної освіти. Обґрунтовуючи необхідність запровадження контекстного підходу до навчання студентів педагогічних ВНЗ, враховуватимемо також те, що основною характеристикою змісту навчально-виховного процесу в межах контекстного підходу є моделювання не лише предметного змісту, а й соціального контексту майбутньої професійної діяльності через відтворення у змісті освіти реальних професійних ситуацій.

Отже, на основі семантичного і дефінітивного аналізу поняття «контекстний підхід» з'ясовано, що його суть розглядають як професійно орієнтоване навчання, у процесі якого знання, уміння, навички засвоюються в контексті з майбутньою професійною діяльністю. Цей вид навчання найбільш поширений у системі вищої освіти, однак педагогічно доцільним є його впровадження в коледжах, технікумах і професійно-технічних навчальних закладах у процесі формування професійної компетентності, основу якої, зазвичай, складають базові і ключові (універсальні) компетентності. Контекстний підхід передбачає розроблення і використання технологій контекстного навчання, які є поліваріативними, гнучкими, забезпечують високий рівень мотивації до професійної діяльності, розвиток професійного мислення, пізнавальну самостійність студентів, відповідальність за прийняті рішення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Реалізація контекстного підходу у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудової діяльності школярів, сприяє розвитку професійних здібностей майбутніх фахівців, допомагає об'єктивніше і точніше визначати свою професійну придатність. Використання даного підходу задає не тільки вектор розвитку особистості, а створює для цього умови у плануванні загальної, єдиної і обов'язкової лінії розвитку, і надає допомогу кожному студенту з урахуванням наявного у нього досвіду пізнання вдосконалювати і реалізовувати свої індивідуальні здібності й успішно проходити процес становлення особистості.

Подальшу свою роботу вбачаємо у обґрунтуванні системного підходу підготовки

майбутніх учителів до організації трудового навчання молодших школярів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный поход / А. А. Вербицкий. – М., 1993. – 153 с.
2. Вербицкий А. А. Психология мотивации студентов: учеб. пособие для вузов / А. А. Вербицкий, Н. А. Бакшаева. – 2-е изд., стер. – М. : Издательство Юрайт, 2016. – 178 с.
3. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л. С.Выготский. – М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.

REFERENCES

1. Verbitskiy, A.A. (1993). *Aktivnoe obuchenie v vysshey shkole: kontekstnyy pohod*. [Active learning in higher education: contextual hike]. Moscow.
2. Verbitskiy, A. A. (2016). *Psihologiya motivatsii studentov : ucheb. posobie dlya vuzov*. [Psychology of student motivation: Textbook. manual for high schools]. Moscow: Izdatelstvo Yurayt.
3. Vyigotskiy, L. S. (2005). *Psihologiya razvitiya cheloveka*. [Psychology of Human Development]. M.:

Izd-vo Smyisl; Eksmo.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАЛАКІРЄВА Вікторія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічних технологій початкової освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д Ушинського».

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи, формування особистості майбутніх учителів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BALAKIREVA Victoria Anatoliivna – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Primary education pedagogical technologies State institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Circle of scientific interests: higher education pedagogy, formation of the personality of future teachers of elementary school.

*Дата надходження рукопису 10. 03. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул.*

УДК 016: 929+37 (092)

БОГОМОЛОВА Марина Юріївна – кандидат педагогічних наук, докторант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету
e-mail: bogomolova-77777@ukr.net

**ВНЕСОК ЯКОВА ФЕОФАНОВИЧА ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА)
(1875–1938) У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
(20–30-ТІ РОКИ ХХ СТ.)**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний суспільно-політичний розвиток нашої країни диктує нові, більш високі вимоги до розвитку освіти в Україні. Для українського освітнього простору притаманні різні тенденції розвитку. Чільне місце в цьому процесі належить педагогічній, як теоретичній, так і практичній спадщині відомих вчених-фундаторів українського шкільництва. Вивчення їхньої спадщини, поглядів, ідей, переконань, підходів, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій сприятиме поступальному інноваційному руху вітчизняної освітньої системи, більш успішній реалізації концепції «Нової української школи» (2017), Закону України «Про освіту», (2017). Дослідження науково-педагогічної спадщини є надзвичайно важливим, тому, що кожен відомий вчений-педагог «...своїми

ідеями підтверджує рух історії, її мінливість, непередбачуваність і вразливість» [4, с. 46].

До когорти таких відомих постатей відноситься педагог, організатор народної освіти України Я. Ф. Чепіга – ініціативна і творча особистість, який постійно займався науково-педагогічною роботою, виступав за викладання в школі на рідній мові, обґрунтовував важливість всезагальної обов'язкової початкової освіти, наголошував на принципі доступності до освіти всіх дітей. Він є не тільки теоретиком, а й безпосереднім практиком розбудови національної системи освіти, навчання і виховання молоді в школі, автором багатьох підручників і посібників для української школи.

Його наукова спадщина розкриває історичний шлях розвитку української педагогічної науки в першій третині ХХ століття за різних суспільно-політичних